

| ELLEN ALM: *Trondheims siste heksebrenning. Trolldomsprosessen mot Finn-Kirsten*, Museumsforlaget, Trondheim 2014, 184 s., 290 NOK.

Hver by sin heks. I Ribe har de Maren Splids, i Aalborg har de Christenze Kruckow, og i Trondheim har Lisbet Nypan længe været den mest kendte kvindeskæbne, som endte sit liv på bålet. I bogen *Trondheims siste heksebrenning* skildrer historikeren Ellen Alm en af byens mindre kendte trolddomssager, nemlig den mod Finn-Kirsten Iversdatter. Den overgår sagen mod Nypan i både omfang, indhold og drama og er, som Alm anslår, mere kompleks end hidtil fremstillet. Samekvinden Finn-Kirsten blev anklaget i 1673, og sagen mod hende pågik de følgende knap halvandet år. Inden hun blev henrettet, nåede Finn-Kirsten at udlægge 23 personer, og hendes sag fik vidtrækkende konsekvenser for et stort antal mennesker, både retligt, socialt og økonomisk.

Bogen er inddelt i to dele. Den første og mest omfattende del omhandler processen mod Finn-Kirsten, den anden del efterspillet. Inden Alm behandler selve retssagen, indvier en række kortere kontekstuelle kapitler læseren i det juridiske og kulturelle univers, som troldomsprocesserne udspillede sig i. Her præsenteres lovgivning, centrale tendenser i dæmonologien og hekseforfølgelserne i deres europæiske kontekst. Efterfølgende findes mindre kapitler, der introducerer forskellige kategorier af „forbudte kunster“. Christian 4.s forordning om troldfolk og deres medvidere fra 1617 fremhæves for også i Norge at have sat en ny dagsorden for forfølgelsen af trolddom. 1617-forordningen udgjorde således det retlige grundlag for dommene over Finn-Kirsten og de efterfølgende sager.

Herefter følger en redegørelse for ærens afgørende rolle for individet i tidlig moderne periode. Ligesom forestillingen om hekse flyvende til sabbat kan virke fremmed i en nutidig optik, så kan det være vanskeligt at begribe ærens afgørende betydning for tidlig moderne mennesker. „Hellere død end æreløs“, som Alm skriver på side 27f. Ærens betydning i 1600-tallet er nødvendig for at få et retvisende billede af, hvor ødelæggende en trolddomsbeskyldning kunne være. Det handlede ikke blot om risikoen for at måtte lade livet eller rømme landet, hvis man blev kendt skyldig. Troldfolk var anset for at være uden ære, og en beskyldning om trolddom var følgelig æreskrænkende i sig selv og såede mistanken i en lokalbefolkning: Var der mon noget om snakken?

Den juridiske og kulturelle ramme, som oprulles i de indledende kapitler, er afgørende for forståelsen af forfølgernes karakter og det magisk-religiøse verdensbillede. Alm fremlægger det med overblik og uden for mange indviklede tolkninger. Den indviede læser vil nok føle

sig taget vel meget ved hånden, men i overensstemmelse med Alms erklærede mål om at skrive til det alment historieinteresserede publikum må introduktionen siges at være nyttig. En læser med interesse for det danske eksempel vil ligeledes finde kapitlerne brugbare som følge af de mange ligheder mellem forfølgelserne i de to dele af dobbeltmonarkiet. Hovedparten af embedsmænd med virke i den norske del af riget var endvidere skolet i Danmark og kom af danske adelslægter.

Kapitlerne om Finn-Kirstens sag er medrivende, og Alms kendskab til Trondheim, dens historie og aktører lyser ud af fremstillingen. Undervejs kortlægges persongalleriet i både Finn-Kirstens sag og dens udløbere. Det fungerer godt. Ved at forfølge de enkelte personer, byfoged, lagmand, bondelensmænd, biskop osv. får Alm tegnet et billede af mere end bare en trolddomssag. Sagen bliver en indgang til en fortælling om et samfund, hvor konflikter med samer udspillede sig om jord, og hvor omstrejfende samer måske nok kunne konsulteres for trolddomstjenester, men grundlæggende var uønskede. Netop denne konflikt lægges til grund for, at Finn-Kirsten blev anklaget for trolddom, og Alm argumenterer for, at der i de år fandt et opgør med „tiggerlapperne“ sted i Gauldalen. Det underbygges med, at der året efter førtes endnu en proces mod en omstrejfende samekvinde. Problematikken vedrørende samerne er velkendt i især nordnorsk trolddomsforskning, og Alms undersøgelse skriver sig dermed ind i den nordnorske trolddomsforskning, som særligt er repræsenteret ved Rune Hagen og Liv Helene Willumsen. I den danske del af kongeriget var konflikter med samerne ikke en del af trolddomsprocesserne, men forestillingen om de trolddomskyndige samer er af betydning for den samlede forståelse af bekymringen for trolddom blandt rigets øverste. At det lå den trolddomsforskrækkede Christian 4. på sinde, ses af, at han allerede i 1609 beordrede samer retsforfulgt for trolddom.

Som bemærkelsesværdigt fremhæver Alm, at Finn-Kirsten dømmes på grundlag af sin bekendelse, hvori hun tilstår at have indgået en pagt med djævelen, samt i henhold til trolddomsforordningen fra 1617. Forordningen refereres i sin helhed i begyndelsen af bogen. Tilståelsen ser ud til at være pint ud af hende over flere gange via både officielle og „udenomsretlige forhør“. Sidstnævnte efterlader sig selvsagt ikke skriftlige spor, men af bekendelsernes varierende og til tider diffuse karakter udleder Alm, at de „udenomsretlige“ forhør har fundet sted og er gennemført under tortur. Det lyder plausibelt, at illegitime forhør har været iværksat, og det er en praksis, vi også støder på i det danske materiale. Foruden det fysiske pres via torturen har det psykiske pres givetvis også haft konsekvenser for bekendelsernes karakter og må have medvirket til at give bekendelserne deres usammenhæn-

gende udtryk. Det fysiske og psykiske pres illustreres i øvrigt tydeligt af fotografierne af den bevarede kongsgård og fangehullet, hvor Finn-Kirsten sad, akkompagneret af de tilhørende billedtekster. En enkelt bemærkning skal knyttes til formuleringen „ledig og løs“. Med reference til Liv Helene Willumsen antager Alm, at „ledig og løs“ indikerer, at torturen har fundet sted kort forinden, og at troldkonen nu beklender frivilligt. Det er givetvis korrekt for hovedparten af sagerne. I de danske sager kan betegnelsen til tider også optræde som et mere generelt udtryk for, at en person har erkendt et forhold frivilligt.

I Finn-Kirstens sag høres domkapitlet, og Alm fremdrager her interessante og vigtige informationer om biskoppen Erik Eriksen Pontoppidan og om, hvorledes dæmonologiske idéer kan have spredt sig. Inden sit embede i Trondheim havde Pontoppidan haft Jesper Brochmand som læremester og mentor, og Brochmands dæmonologi må have haft indflydelse på Pontoppidan. Det er i øvrigt interessant, at domkapitlet blev konsulteret i sagen. Det havde dog været nyttigt, om Alm havde knyttet et par kommentarer til, hvorvidt det var almindelig praksis i norske sager. Det kan dokumenteres i få tilfælde for den danske del, men synes ikke at være fast praksis, og det er fortsat ikke systematisk undersøgt. Det samme gælder for dommens grundlag, dvs. Finn-Kirstens pagt med djævelen. Willumsen og Hagen har dokumenteret, at flere processer i Finmark blev domfældet på grundlag af djævelpagten alene, men hvad med resten af Norge? I Danmark blev kun meget få dømt med henvisning til pagten, og i stedet lå anklagen om skadevold til grund for domfældelsen.

Bogens anden del omhandler efterspillet. Det er prisværdigt, at Alm har valgt at medtage denne del af historien. Én trolddomsproces førte ofte til flere, fordi den sigtede i løbet af retssagen var blevet afkrævet navnene på andre troldfolk i området. Sådanne udlægninger gav anledning til nye processer, som tidens embedsmænd var forpligtet til at rejse ifølge 1617-forordningen. I bogens anden del følger Alm samme kortlægning af persongalleriet som i første del. Finn-Kirsten udlagde 23 personer, og Alm dokumenterer via flere af disse, hvor vidtrækkende konsekvenser en beskyldning om trolddom kunne få i 1600-tallet. Sagerne involverede mange lokale og må have fyldt meget i lokalsamfundet, både retligt og socialt, ikke mindst hvad angår snak og sladder.

I denne del af bogen træder betydningen af æren for alvor frem, og det påvises, at flere sager udviklede sig til langvarige retlige tovtrækkerier, hvori de udlagte og deres familier søgte genopretning af deres ære. Først i 1677 var den sidste sag afsluttet. Forinden var blandt andet Guri Hansdatters sag kommet for retten. Den blev ført af svigersønnen, der agerede hendes lovværge på tinge mod underfogeden Jacob

Jonsen. Med sagen som indgang får Alm fortalt ikke bare historien om en udlæggelsessag, hvor den udlagte renses, men også om svigersønnen, Thomas Jenssøn Juel, en magtfuld og øjensynlig ikke videre populær nordlandshandler i Trondheim. Thomas Jenssøn Juel tog sagen hele vejen til Overhofretten for at rense sin families navn og fik undervejs afskediget underfogeden.

Den sidste proces føres af Hans Edvardsen på vegne af hustruen, hvis navn var dukket op i de illegitime forhold. Gennem flere juridiske slagsmål forsvarede Hans Edvardsen hårdnakket sin hustru, og efterhånden udviklede det sig til flere konflikter med lokale embedspersoner. Via protokollerne fra Lagtinget og Overhofretten fremgår det, at lagmand Drejer undervejs kom i strid med fogeden i Gauldal, Jens Pedersøn Randulf, den samme mand, som indledte sagen mod Finn-Kirsten. Den store finale udspillede sig, da Hans Edvardsen anlagde et kontrasøgsmål mod Randulf og bondelensmændene. Søgsmålet blev endelig afgjort i Overhofretten i 1677 til Hans Edvardsens fordel. Dermed var der sat endeligt punktum for trolddomssagerne i Trondheim.

Bogens to dele suppleres af et appendiks, hvor Alm har transskriberet tekster vedrørende Finn-Kirstens sag for at give læseren et indblik i tidens retsdokumenter. Det gør bogen velegnet til undervisningsbrug. Alm dokumenterer desuden flere steder fejl i tidligere registreringer og bearbejdnings af sagen (eks. s. 14).

Alms udfordring er, at bogen har tendens til at placere sig mellem to stole. Ifølge forordet er den tiltænkt det brede publikum. Den fyldige introduktion til den historiske kontekst, hvori trolddomsfølgerne udspillede sig, er derfor på sin plads. På den anden side er fremstillingen forsynet med en række retlige detaljer, som for den indviede læser er meget oplysende og bestemt relevante, men som kan gøre dele af teksten vel teknisk for et bredere publikum. Man fristes til at tro, at Alm af respekt for arbejdets udfordringer startede beskedent ud med ønsket om at fortælle Finn-Kirstens sag, men undervejs voksede undersøgelsen sig større. Heldigvis. For Alms i omfang beskedne bog ender som en meget læseværdig, empirisk solid og velskrevet bog, der tydeligt baserer sig på et stort arbejde med et vanskeligt tilgængeligt kildemateriale. Dette præsenteres med kyndig hånd, og udfordringerne ved arbejdet med materialet berøres flere steder, dog uden at forfatteren på noget tidspunkt overdriber bedriften med de arkiv- og tekstmæssige strabadser, som arbejdet med 1600-tals kilder byder på. Bogen er rigt illustreret med velvalgte illustrationer.

Louise Nyholm Kallestrup